

ESTUDIOS NEOGRIEGOS

REVISTA CIENTÍFICA
DE LA
SOCIEDAD HISPÁNICA DE ESTUDIOS NEOGRIEGOS

Número 12

2009

ἘΦΗΜΕΡΙΣ,

ἔτ' ἕν,

Ἀκριβεῶς Ἀπάνθισμα

τῶν κατὰ τὸν ἐνεσῶτα χρόνον ἀξιολο-
γωτέρων, ναὶ μὴν, ἢ ἀκριβετέρων παγκοσμίων
συμβεβηκότων, ἄπερ φιλοπόνως ἢ ἐμ-
μελῶς· δίκην μελίσης, ἀπαταχά-
θην συλλεχθέντα, χάριν τῆς ἐπω-
φελῆς τῶν πολλῶν περὶ τὰ
νῆα περιεργίας φιλοφρό-
νως ἐκδίδονται.

Ἡ κ ρ ἰ τ ῶ :

ΜΑΡΚΙΔΩΝ ΠΟΤΛΙΟΥ.

ΒΙΕΝΝΗ,

1793.

SOCIEDAD HISPÁNICA DE ESTUDIOS NEOGRIEGOS
Vitoria-Gasteiz 2009

ESTUDIOS NEOGRIEGOS : Revista científica de la Sociedad hispánica de Estudios neogriegos.
Título abreviado: Estud. Neogriegos — N. 1 (1997) — Granada: Sociedad Hispánica de Estudios Neogriegos, 1997-2001, País Vasco, 2003-2005, Vitoria-Gasteiz, 2009.

Anual

ISSN 1137-7003. Depósito Legal: GR. 82-97

1. Lengua griega medieval y moderna-Publicaciones periódicas 2. Literatura griega medieval y moderna- Publicaciones periódicas 3. Civilización griega medieval y moderna-Publicaciones periódicas I. Sociedad Hispánica de Estudios Neogriegos. Publicaciones.

807.73/.74(05) - 877.3/.4 (05) - 008(495)(05) - 008(495.02)(05)

ESTUDIOS NEOGRIEGOS, publicación científica anual de la Sociedad Hispánica de Estudios Neogriegos, acoge trabajos originales e inéditos en forma de artículos, actualizaciones bibliográficas, reseñas y noticias, relacionados con la Grecia medieval, moderna y contemporánea, preferentemente en los ámbitos artístico, filológico, histórico, lingüístico, literario y de traducción.

Quienes deseen enviar originales para su publicación habrán de ser socios de la SHEN. También podrán publicarse trabajos de miembros de la Sociedad Europea de Estudios Neogriegos.

Estudios Neogriegos se edita una vez al año. El plazo de entrega de originales finaliza el día 30 de septiembre. El Comité editorial acusará recibo de la recepción de los originales y se iniciará el proceso evaluador de los trabajos. Todos los trabajos recibidos serán evaluados por al menos dos especialistas en cada materia. Durante el proceso se mantendrá el anonimato tanto de los evaluadores como de los autores. La aceptación o no del trabajo será comunicada al autor en diciembre. Después, a medida que se avance en la composición de la revista, el autor recibirá las galeras de la compaginación para que las devuelva corregidas en el plazo indicado.

La extensión máxima de los trabajos es de 6.000 palabras y tendrán que ir precedidos por el título —en la lengua del artículo y en inglés—, el nombre del autor o autores, y la dirección completa de la institución a la que pertenecen. Todos los artículos incluirán un resumen en la lengua de redacción del artículo y otro en inglés, de un máximo de seis líneas, así como las palabras clave en los mismos idiomas (máximo cinco). Para las reseñas, se recomienda un máximo de 1.500 palabras. El número de palabras incluye las notas y la bibliografía utilizada tanto en artículos como en reseñas. La información sobre las normas de publicación se detalla en las páginas finales del volumen.

EQUIPO DE DIRECCIÓN

Directora: Olga Omatos Sáenz (*Universidad del País Vasco*)

Subdirectora: Isabel García Gálvez (*Universidad de La Laguna-Tenerife*)

Secretaria: Alicia Morales Ortiz (*Universidad de Murcia*)

CONSEJO DE REDACCIÓN

Javier Alonso Aldama (*Universidad del País Vasco*), José Antonio Costa Ideias (*Universidade Nova de Lisboa*),

Ernest Marcos Hierro (*Universitat de Barcelona*), Francisco Morcillo Ibáñez (*IES Albacete*),

Encarnación Motos Guirao (*Universidad de Granada*), Manuel Serrano Espinosa (*Universidad de Alicante*),

Penélope Stavrianopulu (*Universidad Complutense de Madrid*).

CONSEJO ASESOR

Miguel Castillo Didier (*Universidad de Santiago de Chile*), Kostas Dimadis (*Freie Universität Berlin*), José M^o

Egea (*Universidad del País Vasco*), Hans Eideneier (*Universität zu Köln-Universität Hamburg*), Παναγιώτης

Γιαννόπουλος (*Université Catholique de Louvain*), Γιάννης Χασιώτης (*Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης*),

Ερατοσθένης Καψωμένος (*Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων*), Antonio Melero Bellido (*Universidad de Valencia*),

Moschos Morfakidis Filactós (*Universidad de Granada*), Constantino Nikas (*Università degli Studi di Napoli "L'Orientale"*) y Kostas Tsirópulos (*Atenas*).

COMPAGINACIÓN: Alicia Morales / Gracia Rosique Delgado

CORRECCIÓN: Equipo de dirección.

IMPRESIÓN: ALSUR.

SUSCRIPCIÓN Y COMPRA: España y América Latina, 35 €; Europa, 40 €; Norteamérica 40 €.

INFORMACIÓN Y CONTACTO: revista@shen.org.es - guerufi@euskalnet.net - <http://www.shen.org.es>

Apartado postal 2.111. E-01006 Vitoria-Gasteiz. España.

Esta publicación se ofrece en intercambio con cualquier otra publicación también periódica que tenga parecidos intereses y coberturas.

El Equipo de dirección no se responsabiliza de las opiniones de los autores de los trabajos.

SUMARIO

Editorial.....	7
Rimario de la versión O(xoniensis) de <i>Diyenís Acritis</i> <i>Rimario of the O(xoniensis) Version of Digenis Akritis</i> Javier Alonso Aldama	9
La crítica sexual anticlerical en el <i>Apókopos</i> de Bergadís: la <i>sollicitatio</i> durante la confesión <i>The Anticlerical Sexual Critique in Bergadis' Apokopos: the Sollicitatio during the Confession</i> Manuel González Rincón	39
Conflictividad político-social en Salónica durante la República. De Papanastasiú al general Pángalos (1924-1926) <i>Social and political unrest in Salonica during the Republic. From Papanastasiu to Pangalos general (1924-1926)</i> Matilde Morcillo	59
To λαϊκό στοιχείο στο θέατρο του Γιώργου Θεοτοκά <i>The folk element in Theotokas' theatre</i> Kostas Asimakopoulos.....	73
Ceotokás y Seferis: una amistad en la distancia <i>Theotokas and Seferis: a long-distance friendship</i> Carmen Martínez Campillo	81
Ceotokás y Psijaris <i>Theotokas and Psycharis</i> Virginia Martínez Cárcelos	95
Ceotokás como crítico literario: el caso de Cavafis <i>Theotokas as a literary critic. On Kavafis</i> Alicia Morales Ortiz.....	105
Recuerdos teatrales en los <i>Diarios</i> de Ceotokás <i>Theatrical memories in Theotokas' Diaries</i> Francisco Morcillo Ibáñez	121
Ceotokás y la vuelta a las raíces. <i>El puente de Arta</i> <i>Theotokas and the return to the roots. The Bridge of Arta</i> Olga Omatos Sáenz.....	139
Los jóvenes de <i>Argo</i> <i>The youths of Argo</i> Panagiota Papadopulu.....	151

La soledad y la muerte: la figura de Kapodistrias en Athanasiadis, Ceotokás y Kazantzakis <i>Solitude and death: Kapodistrias in Athanasiadis, Theotokas and Kazantzakis</i> <i>Penélope Stavrianopulu</i>	159
«Antígona» de Yorgos Tsavelas, un instrumento didáctico para la prevención y resolución de conflictos <i>«Antigone» by Yorgos Tsavelas, a teaching instrument for the prevention and resolution of conflicts</i> <i>Alejandro Valverde García</i>	173
Cuestiones en torno a la afición a la lectura por parte de alumnos de Enseñanza Primaria en escuelas griegas. <i>Issues concerning recreational reading popularity among Greek Primary Education students</i> <i>Γεώργιος Παπαντωνάκης, Ηλίας Αθανασιάδης, Maïla García Amorós</i>	189
Recensiones	205
J. Alonso Aldama, C. García Román, I. Mamolar Sánchez (eds.), <i>Homenaje a la Profesora Olga Omatos</i> (A. Pociña) - I. Hassiotis, <i>Tendiendo puentes en el Mediterráneo. Estudios sobre las relaciones hispano-griegas (ss. XV-XIX)</i> (S. Baldrich) - Panayota Papadopulu, <i>Ελληνο – ισπανικό λεξικό θρησκευτικών όρων. Diccionario griego – español de términos religiosos</i> (F. Morcillo) - <i>Las respuestas del Papa Nicolás I a las consultas de los búlgaros</i> (I. Cabrera) - Κ. ΠΑΪΔΑΣ, <i>Η θεματική των βυζαντινών “Κατόπτρων Ηγεμόνος” της προωιμής και μέσης περιόδου (398-1085). Συμβολή στην πολιτική θεωρία των βυζαντινών; Τα βυζαντινά “Κάτοπτρα ‘Ηγεμόνος” της ύστερης περιόδου (1254-1403). Εκφράσεις του βυζαντινού βασιλικού ιδεώδους</i> (R. Andrés Soto) - Susana Morales Osorio, <i>La mirada de Occidente. Bizancio en la Literatura Medieval Española, Siglos XII-XV</i> (M. García Amorós) - Yannis Ritsos, <i>Florilegio de obras poéticas</i> (M. García Amorós) – Juan José Tejero, <i>Cuaderno de Extravíos. Un viaje a Grecia</i> (R. Pérez Mena) - Yannis Ritsos, <i>Epitafio</i> (R. Pérez Mena) - Νάνος Βαλαωρίτης, <i>Μα το Δία. Οι περιπέτειες ενός πράκτορα του εαυτού του</i> (H. Badell) - Andrés Pociña, Aurora López (eds.), <i>Fedras de ayer y de hoy. Teatro, poesía, narrativa y cine ante un mito clásico</i> (A. Valverde) - Virginia López Recio, <i>La recepción de Federico García Lorca en Grecia: el caso de “Bodas de sangre</i> (I. Marmolar) - Aléxandros Papadiamandis, <i>L’assassina</i> (H. Badell) - Nikos Kazantzakis, <i>Ascesi. Salvatore</i> (E. Marcos) - Ανδρέας Εμπειρίκος, <i>Περί σουρρεαλισμού. Η διάλεξη του 1935</i> (H. Badell) - Andreas Embirikos, <i>Escrits o Mitologia personal</i> (E. Marcos) - Konstandinos P. Kavafis, <i>Una simfonia inacabada. Trenta-quatre poemas en esbós</i> (E. Marcos).	243
Reseñas de actividades	243
Datos de los colaboradores	251
Normas de redacción	253

ΤΟ ΛΑΪΚΟ ΣΤΟΙΧΕΪΟ ΣΤΟ ΘΕΑΤΡΟ ΤΟΥ ΓΙΩΡΓΟΥ ΘΕΟΤΟΚΑ

Κώστας Ασημακόπουλος

RESUMEN:

Este artículo analiza la obra teatral de Ceotokás, prestando especial atención a la presencia en ella del elemento popular –tanto en los temas como en la forma y estilo–.

PALABRAS CLAVE: Ceotokás, teatro neogriego

ABSTRACT:

This paper analyses Theotokas' theatrical works, with special attention to the folk element, in the topics as well as in form and style.

KEY WORDS: Theotokas, modern Greek theatre.

Σε αυτή τη συνάντηση σίγουρα θ' ακουστούν πολλά κι ενδιαφέροντα για τη ζωή και το έργο του Γιώργου Θεοτοκά. Γι' αυτό, καθώς μου ορίστηκε να είμαι πρώτος ομιλητής, θα πω μόνο λίγα συνοπτικά για όλη την πνευματική του προσφορά και θα επικεντρωθώ στα θεατρικά έργα του και ιδιαίτερα στο λαϊκό στοιχείο που τα χαρακτηρίζει. Ο Γιώργος Θεοτοκάς, γεννημένος στα 1905 στην Κωνσταντινούπολη οι γονείς του από τη νήσο Χίο - είναι, καθώς γνωρίζουμε, ένας από τους πιο αντιπροσωπευτικούς συγγραφείς της λεγόμενης Γενιάς του 1930, αυτής της γενιάς που σηματοδότησε την εξέλιξη της νεοελληνικής λογοτεχνίας. Συγγραφέας πολυδιάστατος, με ευέλικτο τάλαντο και γερά συγκροτημένη κατάρτιση. Ήταν, πριν από όλα, άριστος δοκιμιογράφος, δραματογράφος, ταξιδιωτικός συγγραφέας, ακόμη και ποιητής. Τα θεατρικά έργα του βαραίνουν ιδιαίτερα στο σύνολο της συγγραφικής δημιουργίας του. Όχι μόνο αριθμητικά, αλλά και από την άποψη της προσωπικής γραφής που συνιστά μια σημαντική συμβολή ποιότητας στην ελληνική δραματολογία του εικοστού αιώνα. Δεν διστάζω μάλιστα να πω ότι μετά τα θεατρικά έργα του Γρηγορίου Ξενόπουλου και του Παντελή Χορν αυτά του Γιώργου Θεοτοκά, με όσα μειονεκτήματα κι αν βρίσκει σε κάποια από αυτά ένας αυστηρός κριτής τους, έχουν το διπλό χάρισμα να προσμετρούνται ως καλλιτεχνικά, ποιοτικά και συνάμα ικανά να έλκουν μεγάλο κοινό σε θέατρα για να τ' απολαύσει! Βέβαια στις ίδιες δεκαετίες που τα έγραφε παρουσιάζονταν ως δραματοουργοί και ο Άγγελος Τερζάκης και ο Νίκος Καζαντζάκης, και ο Άγγελος Σικελιανός, που είχαν υψηλότερους ιδεολογικούς στόχους, χωρίς όμως την ικανότητα να προσελκύουν ένα σημαντικό σε αριθμό καλλιεργημένο κοινό θεατών, και πολύ περισσότερο σε αρκετές περιπτώσεις - Καζαντζάκη, Σικελιανού - χωρίς και να πείθουν ότι τα ποιητικά δράματά τους, μπορούσαν να παρασταθούν να «ειπωθούν» στη σκηνή. Την ίδια ιδιαιτερότητα, αλλά σε μικρότερο βαθμό, δείχνει και η ποιητική «Τρισεύγεννη» η μοναδική δημιουργία για τη σκηνή του Κωστή Παλαμά.

Όμως ποια και τι ακριβώς είναι τα θεατρικά έργα του Γιώργου Θεοδοκά που καταξιώνονται γιατί έχουν ποιοτικά κίνητρα γραφής τους και ταυτόχρονα είναι και για ευρύ καλό κοινό;

Ας τ' απαριθμήσουμε με τη χρονολογική σειρά που γράφτηκαν και ας τα χαρακτηρίσουμε συνοπτικά για να φτάσουμε ύστερα στο κύριο θέμα μας, που είναι «Το λαϊκό στοιχείο στο θέατρο του Γιώργου Θεοδοκά». Λοιπόν, είναι συνολικά δώδεκα έργα. Τα ακόλουθα:

1. «Πέφτει το βράδυ» δράμα μονόπρακτο που γράφτηκε μέσα στο πιο βαθύ σκοτάδι της Κατοχής, το φθινόπωρο του 1941, και δημοσιεύτηκε στο περιοδικό «Νέα Εστία» στα 1943. Είναι εμπνευσμένο από την εβδομάδα του Θείου Πάθους, με κύρια πρόσωπα τον Πιλάτο και τη γυναίκα του Πρόκλα.

2. «Αντάρα στ' Ανάπλι»: Κι αυτό γραμμένο μέσα στην Κατοχή. Αναφέρεται στη δολοφονία του πρώτου Κυβερνήτη της νεότερης Ελλάδας, του Καποδίστρια και στη λαϊκή αναστάτωση που προξένησε. «Σχεδιάσμα τραγωδίας» το χαρακτηρίζει ο ίδιος ο Θεοδοκάς και φέρνει έκδηλη την επιρροή του δραματουργού, μεγαλόπνευστου ποιητή Άγγελου Σικελιανού, στον οποίο και το αφιερώνει.

3. «Το Γεφύρι της Άρτας»: Με βάση το θρύλο του πρωτομάστορα και της θυσιασμένης κυράς του, του δημοτικού τραγουδιού. Το ίδιο θέμα δηλαδή που έχει εμπνεύσει και τον Γιάννη Καμβύση για έργο που γίνηκε όπερα από τον εθνικό μουσουργό Μανώλη Καλομοίρη, και το ίδιο που έχει εμπνεύσει σε παραλλαγές και συγγραφείς άλλων βαλκανικών χωρών, όπως στον έξοχο Ρουμάνο συμβολιστή ποιητή Λουσιάν Μπλάγκα, «Μεστορούλ Μανόλε» τιτλοφορείται το έργο του). Και το «Γεφύρι της Άρτας» γράφτηκε στην περίοδο της ναζιστικής κατοχής.

4. «Όνειρο του Δωδεκάμερου»: Φανταστική κωμωδία σε τρεις πράξεις γύρω από το θρύλο των Καλικάντζαρων. Για τη συγγραφή του χρησιμοποίησε στοιχεία λαϊκών παραδόσεων, συναγμένα από τον μεγάλο εθνογράφο Νικόλαο Πολίτη, και από μελέτες για τη λαογραφία της Κρήτης. Παίχτηκε πολλές φορές από ερασιτεχνικούς θιάσους και στα 1963 από το Εθνικό Θέατρο της Κύπρου.

5. «Το Κάστρο της Ωριάς»: Ο ίδιος ο συγγραφέας δηλώνει γι' αυτό στη «Νέα Εστία», το 1944:

«Το έγραψα στα 1944, εμπνευσμένος από το ομώνυμο δημοτικό τραγούδι και επηρεασμένος από την τεχνική του θεάτρου των σκιών και του κουκλοθέατρου. Νομίζω πως θα ήταν καλό η επίδραση αυτή να φαίνεται και στην παράσταση».

6. «Βυζαντινή νύχτα»: Κι αυτό το έργο είναι γραμμένο την Κατοχή και δημοσιευμένο σε συνέχεια ες στη «Νέα Εστία». Ας προσέξουμε τι λέει, γι' αυτή τη

σκηνική δημιουργία του, που έχει το ίδιο θέμα με ένα βυζαντινό έργο του Άγγελου Τερζάκη, τη «Θεοφανώ» :

«Η αρχική μου σύλληψη της τραγωδίας, επηρεασμένη από το αρχαίο θέατρο, ήταν μια παράσταση χωρίς διακοπή, μ' ένα Χορό γυναικών. Κατόπιν, γράφοντας, αισθάνθηκα την ανάγκη να μοιράσω το Χορό σε τρία ετερόκλητα μέρη: Δέσποινες, τραγουδιστές και Λαός. Η πολλαπλή αυτή υπόστασή του είναι ένα σκηνοθετικό ζήτημα. Πρέπει να προσεχτεί, στην παράσταση, πότε θα δίνουν τον τόνο οι δέσποινες, πότε οι τραγουδιστές, πότε ο Λαός» (Θεατρικά Έργα, Τόμος Β').

7. «Το παιχνίδι της τρέλας και της φρονιμάδας»: Κωμωδία σε τρεις πράξεις, κι αυτή γραμμένη μέσα στην Κατοχή, στους τελευταίους μήνες της. Πρόκειται για την καλύτερη θεατρική δημιουργία του Θεοτοκά που γνώρισε και τη μεγαλύτερη αποδοχή από όλα τα έργα του για τη σκηνή. Το έργο αυτό είναι μια πετυχημένη, κεφάλτη παραλλαγή του γνωστού ακριτικού τραγουδιού «Του Μαυριανού και της αδελφής του». Ο δημιουργός γράφει γι' αυτό στον πρόλογο της έκδοσης των θεατρικών έργων του:

«Άλλαξα, βέβαια, αισθητά το μύθο του τραγουδιού και του έδωσα αρκετή ανάπτυξη. Η διάθεση μου ήρθε να ανακατώσω στην υπόθεση το Πουλί των τραγουδιών μας, το Πουλί που μιλεί «ανθρώπινη λαλίτσα», που φέρνει μηνύματα, κάνει προφητείες και παίζει κάποτε, στη δημοτική ποίηση, το ρόλο του Χορού...» (Θεατρικά Έργα, Τόμος Β').

Η τρισχαριτωμένη αυτή «λαϊκή κωμωδία» πρωτοπαίχτηκε από ένα καλό συγκρότημα τον θίασο Καρούσου Μιράντας Μυράτ στα 1947 σ' ένα θερινό θέατρο της Αθήνας και από τότε συχνά σε διάφορες σκηνές.

8. «Συναπάντημα στην Πεντέλη»: Κωμωδία σε τρεις πράξεις. Γράφτηκε στα 1947 και παρουσιάστηκε από το Εθνικό Θέατρο τον Φεβρουάριο του 1958. Πάλι έχουμε να κάνουμε με μια αναδρομή της έμπνευσης του συγγραφέα σε μια περασμένη εποχή, στη βασιλεία του Όθωνα μετά την επανάσταση του 1821. Πρόκειται για μια φυγή του συγγραφέα από την πραγματικότητα, μέσα από καταστάσεις δύσκολες για την Ελλάδα, μ' ένα θέμα παιχνιδιάρικο, χαριτωμένο, που κι αυτό αποτελεί μια διέξοδο ευφροσύνης στη δική του εποχή, με τις δικές της δύσκολες συνθήκες του νεοσύστατου, ελληνικού κράτους. «Συναπάντημα στην Πεντέλη» με ήρωες ληστές, δούκισσες, λόρδους και σαλονίστικους υπουργούς.

9. «Το τίμημα της λευτεριάς»: Ανεβάστηκε στα 1952 με τίτλο το όνομα του βασικού ήρωα, του Κατσαντώνη, στο θέατρο Κοτοπούλη - Ρεξ από τον Δημήτρη Μυράτ. Όπως γίνεται νοητό, είναι μια θεατρική μονογραφία του θρυλικού, γενναίου της Επανάστασης του 1821, του ήρωα που έρχεται σε άμεση ιδεολογική σύγκρουση με τον ισχυρό αντίπαλό του, τον αδίστακτο Αλή Πασά της Ηπείρου - κι όχι μόνον. Το θέμα έχει δοθεί με λαϊκή αγνότητα και θαυμασμό για τον γενναίο μαχητή της ελευθερίας, με την αγαθή απλότητα που τον παρουσιάζει

πάντα το Θέατρο Σκιών (Καραγκιόζης), καθώς και με την ποίηση των δημοτικών μας τραγουδιών.

10. «Αλκιβιάδης»: Έργο σε τρεις πράξεις και επτά εικόνες που παρουσιάστηκε στα 1959 στο Εθνικό Θέατρο. Αφορά στη ζωή αυτής της αμφιλεγόμενης και διχασμένης προσωπικότητας της ελληνικής αρχαιότητας. Θέμα που έχει εμπνεύσει πολλούς συγγραφείς και για μυθιστορηματικές βιογραφίες και για θεατρικές μονογραφίες.

11. «Σκληρές ρίζες»: Δράμα σε τέσσερις πράξεις, γραμμένο το 1956. Δυστυχώς ο συγγραφέας δεν ευτύχησε να το δει στη σκηνή.

12. «Η άκρη του δρόμου»: Δράμα σε τρεις πράξεις και έξι εικόνες. Είναι χρήσιμο ν' ακούσουμε τον συγγραφέα:

«Γράφτηκε στα 1960, σε μια εποχή, όπου ένα πολύ οδυνηρό δράμα της ιδιωτικής μου ζωής με είχε κινήσει να έρθω σ' επαφή με τις πηγές της πνευματικότητας της ορθοδοξίας. Η εμπειρία μου εκείνη εκφράστηκε στο βιβλίο μου *Ταξίδι στη Μέση Ανατολή και το Άγιον Όρος* (1961) Προσπάθησα να νιώσω καλύτερα το μεγάλο θέμα του ησυχασμού που δεν είναι, καθώς νομίζουν πολλοί, «ησυχία» με την τρέχουσα έννοια, αλλά αγωνία ασήκωτη για τον μέσο άνθρωπο, και που αποτελεί κατ' εξοχήν, τη μυστικιστική παράδοση του ορθοδόξου κόσμου» (Θεατρικά Έργα, Τόμος Β')

Η αναφορά «πολύ οδυνηρό δράμα της προσωπικής μου ζωής» από τον ίδιο τον Θεοτοκά αφορά στον αδόκητο θάνατο της αγαπημένης του πρώτης γυναίκας του Ναυσικάς. Η υπόθεση του έργου πλέκεται γύρω από τον Μακεδονικό Αγώνα που, καθώς εξηγεί ο ίδιος ο Θεοτοκάς, «τον έζησα σαν παιδί στο πατρικό μου σπίτι, στην Πόλη... ακούγοντας διηγήσεις από αρχιερείς που είχαν λάβει μέρος στα σκληρά εκείνα γεγονότα, στην αρχή του αιώνα... ».

Η *Άκρη του δρόμου* γίνεται η απόφαση για τον ασκητικό εφησυχασμό, όπως τον βλέπει ο πιστός, φιλοσοφημένος Χριστιανός Γιώργος Θεοτοκάς, κάτω από το φως της Βυζαντινής Ορθοδοξίας. Αυτά είναι τα θεατρικά έργα του Θεοτοκά. Η θεματογραφία τους καταδεικνύει το λαϊκό στοιχείο που τα χαρακτηρίζει. Γιατί όχι μόνο αυτά που είναι εμπνευσμένα από λαϊκές παραδόσεις και από δημοτικά τραγούδια όπως το «Όνειρο του Δωδεκαήμερου», «Το Κάστρο της Ωριάς» και «Το παιχνίδι της τρέλας και της φρονιμάδας», μα και άλλα βασισμένα σε γεγονότα της νεότερης ελληνικής ιστορίας που με τις συνέπειές τους παραμένουν παρατεταμένα βιώματα του ελληνικού λαού («Αντάρα σ' Ανάπλ», «Συναπάντημα στην Πεντέλη», «Το τίμημα της λευτεριάς»), όλα τούτα, όλα εισχωρούν στην ψυχή και στο πνεύμα του απλού θεατή, τον συγκινούν, τον συναρπάζουν, αλλά και τον διασκεδάζουν. Είναι έργα λαϊκά για τα θέματά τους. Έργα μέσα στην εθνική παράδοση και στην ιερότητα της ιστορίας του Γένους. Έργα ελληνικά με άμεση ανταπόκριση και για τούτο λαϊκά. Ακόμα και το μονόπρακτο δράμα «Πέφτει το βράδυ» της εβδομάδας των Θείων Παθών και η «Βυζαντινή νύχτα», καθώς τα θέματά τους έχουν αντληθεί από τη δεξαμενή

της πίστης και της ευλάβειας του λαού, συνιστούν κι αυτά με τη σαφήνεια και την αμεσότητά τους έργα λαϊκά. Μένουν τα δράματα «Σκληρές ρίζες», με άξονα πλοκής τη βεντέτα που μάστιζε άλλοτε τοπικές κοινωνίες στην Κρήτη και στη Μάνη, καθώς και «Η άκρη του δρόμου», εμπνευσμένη από ένα ευαγγέλιο του Ελληνικού Έθνους, την ιστορία του Μακεδονικού Αγώνα «υπέρ πίστεως και πατρίδος» για να δοθεί το μήνυμα της ασκητικής ευσέβειας. Και τούτα με τα θέματά τους, με την αμεσότητα αλλά και το σεβασμό τους σε άγραφους ηθικούς κι εθιμικούς νόμους, ως έργα λαϊκά κρίνονται. Κι αν μένει μόνο έξω από αυτόν τον χαρακτηρισμό το τρίπρακτο δράμα «Αλκιβιάδης», μήπως κι η ζωή του ιστορικού αυτού προσώπου με την ακατανίκητη γοητεία και τις αμφιλεγόμενες ικανότητες δεν έχει καταστεί με τον καιρό μορφή λαϊκής φυλλάδας που συναρπάζει και θέλγει πολλούς αναγνώστες, δεν είναι δηλαδή κι ο Αλκιβιάδης θέμα διαχρονικά λαϊκό;

Από τα θέματα λοιπόν προκύπτει το λαϊκό στοιχείο στο θέατρο του Γιώργου Θεοτοκά. Αλλά δεν είναι μόνο από τα θέματα, είναι και από την υφή, από την τάση της γραφής τους. Απλότητα και σαφήνεια, καθαρότητα των σκέψεων χαρακτηρίζει τους διαλόγους των έργων του, είτε πρόκειται για κωμωδίες, «παιχνίδια της τρέλλας και της φρονιμάδας» –για να χρησιμοποιήσουμε μια δική του έκφραση - είτε πρόκειται για δράματα που απηχούν τη χριστιανική πίστη του, ή μέσα από γεγονότα της ιστορίας, περίπτωση Αλκιβιάδη και δολοφονία του Καποδίστρια– επιχειρούν να ερμηνεύσουν τον χαρακτήρα προσώπων, τις συνέπειες των ενεργειών τους και την ψυχολογία του λαού που τους περιβάλλει, όπως αυτή διαμορφώνεται από συνταρακτικά συμβάντα. Και πώς θα γινόταν διαφορετικά, πώς θα ήταν δυνατόν να μην υπάρχει αυτή η απλότητα και η διαύγεια της γλώσσας στα θεατρικά έργα του, αφού γενικά η συγγραφική δημιουργία του, από τα διηγήματά του και τα μυθιστορήματά του με τους ιδεολογικούς στόχους ως και τα περισπούδαστα, εμβριθή δοκιμιά του με τους κοινωνικούς προβληματισμούς, χαρακτηρίζεται από καθαρότητα ύφους, χωρίς εκφραστικές περιπλοκές που καθιστούν δύσβατη την πρόσβαση στις σκέψεις του. Ο Θεοτοκάς, όπως σε όλο το έργο του, και στο θέατρο του δεν προσποιείται τον σοφό, με περίπλοκο ειρμό σκέψεων και δυσχέρεια γλωσσικού ύφους. Είναι σοφός –ή, πιο σωστά, και σοφός– γιατί είναι εύληπτος. Αλλωστε, σοφόν το σαφές...

Όπως έχω τονίσει και στον πρόλογο της ισπανικής μετάφρασης του «Παιχνιδιού της τρέλλας και της φρονιμάδας» στη σειρά που επιμελείται με ζήλο η φίλη καθηγήτρια Ισαβέλα Γκάρθια Καλβες, ο αναγνώστης και ο θεατής του Θεοτοκά παρακολουθεί τα έργα του βολικά, άνετα, και, συχνά, το θέμα τον παρακινεί ευχάριστα, να παίζει και να διασκεδάζει μαζί με τον συγγραφέα, αφού αυτό έχει επιδιώξει εκείνος. Σκοπός του θεατρικού Θεοτοκά στα εύθυμα θεατρικά του έργα γίνεται το παιχνίδι, η διασκέδαση του ίδιου πρώτα και μετά του κοινού. Και πιστεύει πως όσοι περισσότεροι μπαίνουν στο παιχνίδι, τόσο αυτό πετυχαίνει! Ο ίδιος, στον πρόλογο ενός από τα πιο στοχαστικά βιβλία του, αυτού με τον τίτλο «Ωρες αργίας», γράφει, θέλοντας ν' αποκαλύψει γενικότερα τον χαρακτήρα του.

«Βρίσκονται σ' αυτό το βιβλίο αρκετές σελίδες που γραφήκανε μονάχα με το σκοπό να διασκεδάσω. Παρακολουθώ θερμά να μου επιτραπεί ναδδιασκεδάζω, πότε - πότε, προτού με πάρουνε κι εμένα τα χρόνια. Νομίζω, ωστόσο, ότι το παιχνίδι είναι κάτι απαραίτητο στη ζωή και ποτέ μου δεν το στερήθηκα (και στην «Αργώ» υπάρχει παιχνίδι αρκετό και στις «Ωρες αργίας» και στο «Ελεύθερο Πνεύμα» που οι κριτικοί μου το πήρανε εκατό τα εκατό στα σοβαρά».

Και η Ελένη Ουράνη η ευεργέτρια των Ελληνικών Γραμμάτων με τη διαθήκη της, που όριζε τη σύσταση του κοινωφελούς Ιδρύματος Ουράνη σε μια περισπούδαση μελέτη της για τον Γ. Θεοτοκά στο περιοδικό «Νέα Εστία» εξηγεί:

«Το κέφι του γεννιέται μέσα στο κλίμα της πνευματικότητας. Έτσι ποτέ δεν θα υποχρεωθεί για να ικανοποιήσει την όρεξη του για παιχνίδι να κατέβει σε άλλο επίπεδο από κείνο που του επαρκεί να καταφύγει στη χρησιμοποίηση φθηνών επινοημάτων και εκφραστικών μέσων. Ποτέ δεν θα θυσιάσει την ποιότητα και δεν θα προδώσει το λειτουργήμα του. Ποτέ, αν και περπατά σε ένα επικίνδυνο σύρμα, δεν θα χάσει την ισορροπία, δεν θα παρασυρθεί σε πτώσεις. Σχεδόν αυτόματα -η εντύπωση, τουλάχιστον, που μας δίνει είναι ότι φθάνει στο αποτέλεσμα, χωρίς να καταβάλει ιδιαίτερη προσπάθεια, χωρίς ούτε να αναγκασθεί να κάνει ακροβασίες- προσδίνει στο κάθε θέμα, και το σοβαρότερο, με το οποίο θα καταπαίσει έναν τόνο ελαφρότητας και χάρης».

Εμείς θα προσθέσουμε συνοπτικά: Η σοβαροφάνεια δεν συνιστά σοβαρότητα. Και σοβαρός είναι αυτός που ζυγίζει σωστά τα συμβάντα του βίου, αυτός που κρατά με περισκεψη τα αντίβαρα των φαιδρών και των θλιβερών του κόσμου, για να διαφυλάσσεται η πολύτιμη και αναγκαία ισορροπία της ψυχής. Με άλλα λόγια, η ιλαρότητα, η ευθυμία γίνεται κάποτε σοφός σκοπός των σοφών και ανάγκη ζωής. Με αυτό το πνεύμα ο Γιώργος Θεοτοκάς ξεκίνησε κι έγραψε το «Όνειρο του Δωδεκάμετρου», το «Παιχνίδι της τρέλας και της φρονιμάδας», το «Συναπάντημα στην Πεντέλη». Και οι τρεις αυτές κωμωδίες φτιάχτηκαν με στοιχεία της λαϊκής μας παράδοσης. Η πρώτη -όπως αναφέραμε ήδη πλέκεται γύρω από τους μύθους των Καλλικαντζάρων, η δεύτερη μεταποιεί με πολλή φαντασία σε θέατρο το θέμα ενός δημοτικού τραγουδιού, η τρίτη στήνεται γύρω από ένα περιστατικό μεληστές, που αναστάτωσαν τη μικρή, αθηναϊκή κοινωνία του περασμένου αιώνα και απεικονίζει τα τότε γραφική ήθη.

Όμως, αυτές οι τρεις κωμωδίες δεν είναι όπως ανάφερα ήδη τα μόνα έργα του Θεοτοκά που συνδέονται άμεσα με τη λαϊκή μας παράδοση. Δίπλα τους παρατίθενται τα δράματα «Το κάστρο της Ωριάς» και το «Τμήμα της Λευτεριάς», με θέμα τον ηρωικό θάνατο του Κατσαντώνη. Με όλα αυτά, ακόμα και με την «Αντάρα στ' Ανάπλι», την εμπνευσμένη από τη δολοφονία του Καποδίστρια, ο συγγραφέας ολοφάνερα κι επίμονα επιδιώκει τη δημιουργία ενός γνήσια ελληνικού δραματολογίου και μάλλον όχι μόνον από αυτόν αλλά και από άλλους συγγραφείς -ενός δραματολογίου που θα έσκυβε στις ρίζες της παράδοσής μας, στις ιδιαιτερότητες της νεώτερης ιστορίας μας και σε όλη την ποίηση του λαϊκού μας πολιτισμού και θ' ανταύγαζε τα ωραία φρονήματα του Γένους μας. Είναι ενδεικτικό, μάλιστα, ότι τα περισσότερα από αυτά τα «λαϊκά» έργα του τα έγραψε μέσα σε δύσκολα χρόνια του έθνους μας και ιδιαίτερα στα

μαύρα της Κατοχής, σκοπεύοντας με αυτά την επιστροφή στις ρίζες της παράδοσής μας που, με την ομορφιά του λαού μας, γινόταν να φέρεις στους γονατισμένους Έλληνες την ξεχασμένη, μέσα στις δυστυχίες τους, προγονική υπεροχή, και μαζί την απαντοχή, την αισιοδοξία και το κέφι της ζωής.

Δεν είναι τυχαίο ότι αυτή η τάση του Γιώργου Θεοτοκά για συγγραφή θεατρικών έργων μ' έκδηλο το λαϊκό στοιχείο έρχεται σε μία χρονική περίοδο όπου ο σπουδαίος ελληνογάλλος τεχνοκράτης Teriade (Ελ. Ελευθεριάδης) που είχε μεγαλώσει στη Λέσβο, ανακάλυπτε και παρουσίαζε στο Παρίσι τον συμπατριώτη του ασπούδαχτο ζωγράφο Θεόφιλο. Η ευφορία των εμπνεύσεων αυτού του «αγαθού» καλλιτέχνη μέσα από την ελληνική αρχαιότητα, τη βυζαντινή λαμπρότητα και την επανάσταση του 1821, μια ευφορία που πήγαζε από καθαρά αισθήματα κι ωραία φρονήματα και εντυπωσίαζε με τη μυθολογική γοητεία της αποτελούσε για τον Θεοτοκά θερμή συνηγορία της θεωρίας του για θέατρο λαϊκό. Και βέβαια και το γεγονός πως η περίπτωση της αξίας του Θεόφιλου προκαλούσε το ενδιαφέρον του Οδυσσέα Ελύτη για τον πλούτο της αγνής λαϊκής φαντασίας του ήταν μια ακόμη εγγύηση για τον Θεοτοκά πως προχωρούσε στον πιο σωστό δρόμο για το θέατρο.

Κι επί πλέον και η επισήμανση της σπουδαιότητας των απομνημονευμάτων του ασπούδαχτου στρατηγού Μακρυγιάννη της Επανάστασης του 1821 που είχαν ανακαλυφθεί ως χειρόγραφα από τον ερευνητή Γιάννη Βλαχογιάννη και γίνονταν ευαγγέλιο λαϊκής σοφίας και ψυχικής ομορφιάς από τον Γιώργο Σεφέρη, κι αυτό το γεγονός επιβεβαίωνε στον Γιώργο Θεοτοκά την ακλόνητη πίστη του για έργα βγαλμένα από τον λαό και για τον λαό.

Ο Θεοτοκάς ως ένας από τους πιο μορφωμένους συγγραφείς της Γενιάς του '30, παρακολουθούσε με τις γλώσσες που γνώριζε την πνευματική ζωή των άλλων ευρωπαϊκών χωρών και ζητούσε και αυτή της Ελλάδας να συμπορευτεί, βέβαια με τις δικές της ιδιαιτερότητες. Έβλεπε σε άλλα κράτη μεγάλα ή μικρά, να παρουσιάζεται σύγχρονη δραματολογία με εθνικό χρώμα, όχι βέβαια φολκλορικό, αλλά γνήσια τοπικό με συναρπαστικότητα και με ποίηση για το ευρύ κοινό, και τούτο επιθυμούσε να συμβεί και στην Ελλάδα. Στην Ιρλανδία ο Γέητς και ο Ο Κεϊζη παρουσίαζαν έργα με λαϊκά θέματα, ο Λόρκα φαινόταν ως μεγάλη μορφή δραματογράφου με οικογενειακές ιστορίες που υπαγορεύονταν από άγραφους νόμους της παράδοσης και από ιδέες τοπικών τραγουδιών, (χαρακτηριστικό πρότυπο η κ. Μαριάννα Πινέδα) στην Ιταλία ο Πιραντέλλο είχε ξεκινήσει στο θέατρο μ' έργα άμεσα κατανοητά από το μεγάλο κοινό –και μάλιστα και με τοπικό σικελικό ιδίωμα, και σε άλλες χώρες ακόμη και γειτονικές, στην Ουγγαρία, στη Ρουμανία, στη Σερβία, τραβούσαν το ενδιαφέρον νέοι δραματογράφοι μ' έργα καλών προθέσεων και αμεσότητας. Σε αυτή λοιπόν την ευφορία του καλού λαϊκού θεάτρου, που γαλουχείται με νάματα της τοπικής παράδοσης και ποίησης, με φρόνημα εθνικής ιστορίας και με την αγνότητα της λαϊκής ευθυμίας, άξιζε να βρίσκεται και να δοξάζεται και η Ελλάδα.

Το λαϊκό στοιχείο με πολλαπλές εκφάνσεις ήταν μελετημένη επιλογή στη συγγραφή των έργων του; Και ως έμπνευση θεμάτων, και ως απλότητα γραφής, αλλά και ως προσήνεια στο κοινό τιμητική.

Είναι αλήθεια πως δεν πέτυχε πάντα στον ίδιο βαθμό ως δραματογράφος. Αλλά και πόσοι συγγραφείς, σε όποιο είδος λογοτεχνίας κι αν διαπρέπει, φτάνει πάντα στο ύψος της ποιότητας που πέτυχε αρκετές φορές. Κάποιες φορές η επιθυμία του συγγραφέα για λαϊκή υφή, στα δραματικά του είναι σαν να ακροβατεί σ' ένα σχοινί απ' όπου μπορεί να πέσει στην απλοϊκότητα, όπως συμβαίνει με το έργο του «Το τίμημα της λευτεριάς», όπου, κατά επιδίωξη του, η ζωή του ήρωα Κατσαντώνη ξετυλίγεται στα χνάρια λαϊκής φυλλάδας. Όμως, όποια επιφύλαξη κι αν κατάφερε να διατυπώσει κάποιος για έργα θεατρικά του Θεοτοκά, του αξίζει να τον τιμούμε ως έναν ξεχωριστό δραματοουργό της νεώτερης ιστορίας των γραμμάτων μας, έναν δραματοουργό με τάλαντο, τόλμη, φρόνημα και ήθος. Έναν συγγραφέα και για το θέατρο, περιωπής και μ' ευγένεια. Κι ακριβώς ο τολμηρός ζήλος του για τη δημιουργία γνήσια λαϊκού ποιητικού θεάτρου στην Ελλάδα σήμερα πλέον, όπου η άψυχη παγκοσμιοποίηση ισοπεδώνει πολιτιστικά πατρίδες και λαούς, προβάλλει ως διορατικότητα και μήνυμα. Αυτός ο ζήλος τώρα τον τιμά ακόμα περισσότερο.